

needs, and creativity were defined as important components of students' self-development. It is demonstrated the significance of the reflexivity development, ability to operate tools of thoughtful self-analysis as a part of the process of students' self-actualization.

Key words: self-actualization, student, values, reflexivity, professional education, higher education institutes.

© Богач О. В.

Л. П. Добровольська, І. С. Третьякова, Ю. С. Іваненко

ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Обґрунтовуються науково-теоретичні та методологічні засади проблеми формування екологічної відповідальності студентів – соціальних педагогів у контексті нової освітньої та виховної парадигми. Розглядаються способи формування екологічного світогляду, відповідальності майбутніх фахівців соціальної сфери в системі освіти. Категорія екологічної відповідальності аналізується як наукове поняття та предмет дослідження. Висвітлюються психолого-педагогічні підходи до проблеми відповідальності та екологічної відповідальності, що розширює межі розуміння витоків та особливостей її становлення в майбутніх соціальних педагогів. Наголошується, що соціальний педагог обов'язково має володіти науковими знаннями про природу екологічної відповідальності для реалізації в майбутньому самоорганізації процесу її формування для досягнення ефективної результативності в соціально-педагогічній діяльності. Окреслюються специфічні особливості виховного середовища вищого навчального педагогічного закладу освіти та аналізуються сучасні підходи, завдання екологічного виховання. Визначено провідні соціальні, психолого-педагогічні фактори, що сприяють формуванню екологічної відповідальності, екологічного світогляду, екологічних переконань та екологічних настановлень майбутніх спеціалістів. На основі власного педагогічного досвіду оцінюються можливості розроблення і впровадження спецкурсу “Психологія відповідальності майбутнього фахівця”, комплексної програми адаптації першокурсників “Здоров'я – Мотивація – Професіонал” та розвивально-корекційного тренінгу, спрямованого на розвиток та формування більш високого рівня екологічної відповідальності студентів – соціальних педагогів. Представлено результати емпіричного дослідження екологічних настановлень, рівня відповідальності та ступеня сформованості компонентів екологічної компетентності в майбутніх фахівців, означено напрями

подальших досліджень щодо впровадження ідей ноосферизму в систему навчально-виховного процесу університету.

Ключові слова: екологічна освіта, екологізація, відповідальність, екологічна відповідальність, екологічні переконання, екологічна компетентність, екологічні настановлення.

Проблема. Без природи людина існувати не може, а екологічні конфлікти мають розв'язуватися тільки шляхом гармонізації взаємовідносин людини із суспільством та природним середовищем. На жаль, сьогодні людство, що характеризується суто споживацьким світоглядом та егоїстичними матеріальними мотиваційними цінностями, нещадно експлуатує природу та знищує її ресурси. Почуття гідності згасає в народі, в якому запалюється любов до багатства, наголошував К. Гельвецій. Розвиток та формування екологічної відповідальності, екологічної компетенції, екологічної свідомості та самосвідомості – єдиний ефективний вихід із ситуації екологічної кризи. Поєднання виховання сучасної української молоді з національними культурними джерелами, подолання розриву між культурною, духовною, науковою та освітньою сферами людини вимагають кардинальних змін і пошуку ефективних підходів до підготовки соціальних педагогів.

Перетворення, які переживає сьогодні українське суспільство, неодмінно позначаються на всіх сферах життя і студентської молоді. Сучасне студентство не має достатнього рівня відповідальності, а це позначається не тільки на якості засвоєння необхідних знань, умінь та навичок, а й на його особистісному та професійному розвитку.

Попри активне вивчення вищезазначеної проблеми різними науковими школами все ж таки в педагогіці та психології питання формування екологічної відповідальності майбутнього соціального педагога розроблене недостатньо. Тому дослідження проблеми формування екологічного світогляду, екологічної відповідальності та визначення чинників екологізації культурно-освітнього простору набувають особливої актуальності.

Мета статті: висвітлити основні підходи щодо екологічного виховання молоді; представити результати емпіричного дослідження щодо екологічних настановлень та ступеня сформованості компонентів екологічної відповідальності у студентів.

Перед сучасними вищими закладами освіти стоїть завдання сформуванню фахівця, який зможе вільно й свідомо реалізуватися в сучасному світі, відповідати не лише за наслідки власних дій та вчинків, а й і за власну бездіяльність. Навчально-виховний процес має бути спрямований на створення оптимальних умов для формування в

майбутніх фахівців потреби та бажання спілкуватися з природою, розвитку в студентів інтересу до пізнання законів природи, переконування їх у соціальній зумовленості ставлення людини до природи.

Щоб визначити роль відповідальності в духовному розвитку та професійному становленні майбутнього фахівця, необхідно вивчити цю проблему в усіх аспектах, а точніше, слід проаналізувати всі наявні підходи до визначення відповідальності, екологічної відповідальності, духовного розвитку та професійного самовдосконалення особистості. Психологічні аспекти відповідальності як інтегральної властивості особистості розкрито в працях М. Т. Дригус, М. В. Левківського, К. К. Муздибасва, М. В. Савчина, Л. П. Татомир та ін. Найбільш глибокий аналіз проблем духовного розвитку особистості здійснили М. Й. Боришевський, У. Джеймс, О. І. Кульчицька, Є. О. Помиткін, В. А. Пономаренко, К. Роджерс, М. В. Савчин, Е. Фромм та ін.

Цікавими видаються, зокрема, погляди І. А. Мальцевої, яка стверджує, що не може бути альтернативи екологічному імперативу ні в світогляді, ні в технології, а тому важливим завданням освіти є формування екологічної свідомості. Освіта має поширювати гуманістичні ідеї та формувати новий тип культури, спрямований на екологізацію, дбайливе ставлення до природи [3, с. 177]. І. В. Кляж, А. М. Львовчикіна, В. О. Скребець констатують, що екологізація свідомості дає право кожній людині на здоров'я і плідне життя в гармонії з природою, на життя в екологічно чистому та сприятливому середовищі. Психологія середовища неодмінно пов'язується із психологією екозбереження, тому що вони досліджують зв'язки людини з "несоціальним" середовищем. У працях Н. М. Чернової та А. М. Белової обстоюється думка, що екологічне мислення має стати невід'ємною складовою мислення кожної молодої людини, а розуміння цього – основою екологічної підготовки та професійної освіти майбутніх соціальних педагогів [6, с. 270-271]. Звичайно, загострення глобальних проблем змушує звертатися до гуманістичних концепцій, оскільки значущість гуманістичних ідей не лише стимулюється моральними міркуваннями, а й стає основою виховання соціуму й усього людства, підкреслює Г. О. Балл.

Управляти природою можливо, якщо їй підкоряться, стверджував Ф. Бекон – англійський філософ, фундатор англійського матеріалізму. До проблеми відповідальності звертався І. Кант, який зазначав, що свобода вивисує людину над усім світом; при цьому він не отожднював свободу зі свавіллям, пригніченням.

Кожна ланка навчально-виховного процесу потребує ясного уявлення про те, у який спосіб, як саме в процесі навчання та виховання формувати екологічний світогляд, екологічну відповідальність та

стимулювати духовний розвиток особистості. Цей процес можна реалізувати шляхом радикального перегляду цілей, принципів, змісту, методів і форм навчання, відмови від авторитарної педагогіки і переходу до гуманістичних цілей навчання.

Сьогодні потрібно насамперед з'ясувати методологічні підходи в системі педагогічної теорії і практики, визнати антропологізм як найбільш плюралістичний методологічний підхід у сучасному людинознавстві. Усе це спонукає до осмислення наявних суперечностей як у світоглядному забезпеченні педагогічної дійсності, так і в сучасному соціокультурному просторі, вважає сучасний український філософ Т. С. Троїцька [7, с. 89]. В. І. Вернадський свого часу зазначав, що людина здатна відтворювати рівновагу з природним середовищем та власну залежність від Усесвіту. Відповідно до ноосферної парадигми (сфери розуму) центром Усесвіту визнається людина, гуманна, толерантна, відповідальна, яка здатна сприймати реальність не лише розумом, а й серцем (див. [1, с. 98]).

Питання самодетермінації вільної волі, етичних цінностей та відповідальності особистості одним із перших розробляв У. Джеймс. Головною інстанцією, перед якою кожна особистість несе відповідальність, В. Франкл називав совість [9, с. 126]. На думку Е. Фромма, відповідальність – це не нав'язаний іззовні обов'язок, а відповідь людини на звернене до неї прохання, яке вона переживає як власну проблему. Бути відповідальним означає бути вільним і готовим відповісти [8, с. 27].

До основних сучасних науково-методичних підходів щодо екологічного виховання науковці відносять аксіологічний, культурологічний, діяльнісний, компетентнісний. *Аксіологічний підхід* передбачає формування в особистості потреби і здатності до реалізації ціннісного ставлення до природи, людей і до себе як частини природи. З позиції *культурологічного підходу* екологічне виховання розглядається як сфера саморозвитку в просторі культурних практик людини, розвитку її творчого потенціалу. *Діяльнісний підхід* до організації процесу екологічного виховання базується на залученні студентів до різноманітних видів самостійної активної діяльності, до пошуку способів їх реалізації і безпосередньої діяльності з охорони навколишнього середовища. У контексті *компетентнісного підходу* застосовуються екологічні знання та уміння для самостійної і колективної діяльності з метою розв'язання соціально-екологічних проблем [6, с. 282-283].

На нашу думку, досягти більш високого рівня екологічної відповідальності студентів можна за умови екологізації культурно-освітнього простору. Більшість учених розглядають екологізацію як

процес проникнення екологічного підходу та принципів як у життєдіяльність кожної окремої особи, так і в життя колективу в цілому. Екологізація освітнього простору передбачає суттєве перетворення всіх компонентів освітньої програми, у тому числі й характеру взаємодії та взаємовідносин учасників навчально-виховного процесу в університеті.

Пріоритетними завданнями екологічної освіти та виховання є: формування екологічної свідомості та екологічної культури особистості, заснованої на гуманному, ціннісному ставленні до природи; розвиток умінь, навичок і досвіду застосування екологічних знань у практиці взаємодії з навколишнім світом; створення умов для формування і реалізації студентом активної, творчої особистої позиції в екологічній діяльності, готовності до самостійних продуктивних рішень у ситуаціях морально-етичного екологічного вибору.

Проблеми екологічного виховання досліджували видатні вчені О. В. Духнович, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський. Проблема екологічного виховання майбутніх фахівців знайшла певне висвітлення в роботах О. О. Мамалуя, О. Г. Романовського, Л. Л. Тованьянського та інших дослідників. В. І. Комендар, наприклад, зазначає, що цілеспрямований процес формування відповідального ставлення студентів до природи в усіх видах навчальної суспільно корисної діяльності та спілкування з природою становлять сутність екологічної освіти і виховання, які конкретизують і поглиблюють основну мету – формування екологічної культури, екологічної відповідальності [2, с. 5].

Сьогодні вчені розглядають інший підхід до вивчення людини – природоцентристський, неоантропологічний. Цей напрямок пов'язаний з розвитком нової екологічної свідомості, принципи якої сформулював норвезький дослідник П. Несс. Ця концепція, що протистоїть антропоцентричному підходу, розглядає людину як частину природи, а не її володаря та розкриває екологію в контексті глобального екологічного процесу. У свою чергу Б. Коммонер сформулював цей принцип так: “усе пов'язане з усім”. Слід звернутися і до праць В. П. Назарука, який визначив таку послідовність формування компонентів екологічної культури: екологічна культура – екологічне світосприйняття – екологічна свідомість – екологічні переконання – екологічна самосвідомість – екологічне світорозуміння – екологічна діяльність – ідеал взаємовідносин людини з природою.

Необхідною і характерною ознакою сьогодення є підвищення рівня екологічної компетентності соціально-педагогічних працівників. Тому поряд з дисциплінами, які допомагають майбутньому професіоналові озброїтися конкретним інструментарієм вивчення та

вирішення соціально-педагогічної проблеми, значне місце в підготовці соціально-педагогічних кадрів мають займати завдання розвитку та формування екологічного світогляду, екологічного мислення, екологічної відповідальності, що забезпечує системність і всебічність наукового бачення світу та ефективне прогнозування навчальної і професійної діяльності студентів.

Слід звернути увагу на процес засвоєння студентами – майбутніми соціальними педагогами екологічних знань, який повинен супроводжуватися емоційними переживаннями особистості і сприяти становленню її екологічних переконань як визначального компонента екологічної відповідальності. Екологічні переконання – це суб'єктивне ставлення людей до природи, яке розкриває знання про її значення для людини, про організованість та еволюцію природи, чуттєво пережиті і включені в ті аспекти свідомості, що пов'язані з розумінням ідеї бережливого, гуманного ставлення до людей та природи [5, с. 9].

Формування екологічних компетентностей майбутніх фахівців в умовах збалансованого розвитку необхідно здійснювати впродовж усього часу навчання у вищому навчальному закладі на засадах інноваційних, інтегративних підходів. У базових програмах дисциплін для підготовки соціальних педагогів мають враховуватися шляхи гармонізації взаємовідносин у системі “природа – людина – суспільство”.

Найбільш точне, на нашу думку, визначення відповідальності запропонував К. К. Муздибаєв, який вважає цю стійку рису особистості результатом інтеграції всіх її психічних функцій, а саме: суб'єктивного сприйняття світу, оцінки власних чуттєвих ресурсів, емоційного ставлення до обов'язку та волі [4, с. 19]. Дослідник переконаний, що провідна тенденція еволюції відповідальності знаходить свій вияв у становленні додаткового внутрішнього механізму контролю. Він наголошує, що відповідальність відображає передусім масштаб, обсяг особистих завдань, обов'язки індивіда.

Отже, екологічну відповідальність слід розуміти як інтегральну властивість особистості. Це своєрідний компонент людської свідомості, який є формою прийняття особистістю чинної системи відповідальної взаємозалежності людини та природи. Цей вид відповідальності людини характеризується вищою мірою її позитивного ставлення до суспільних потреб. Екологічна відповідальність базується на глибокому розумінні людиною власних дій та вчинків щодо навколишнього середовища й виявляється в усвідомленні ролі соціуму та загальнолюдських цінностей в екологічній ситуації.

Однією з важливих проблем підготовки соціального педагога у вищому педагогічному закладі є ефективне співвідношення в навчаль-

них планах студентів дисциплін інтегративного характеру та вузькопрофільних предметів. У структурі професійної діяльності соціального педагога важливе місце належить як діагностичним, так і прогностичним функціям, умінню реалізовувати особистісний, індивідуальний підхід, що є пріоритетним у системі соціально-педагогічної роботи. Усе це стає можливим лише за умови всебічного вивчення та аналізу психолого-педагогічних, соціальних явищ.

Щоб вирішити зазначену вище проблему, ми зробили декілька дієвих кроків щодо розвитку та формування у майбутніх соціальних педагогів більш високого рівня відповідальності. Для цього нами було розроблено та впроваджено в навчально-виховний процес Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького спецкурс “Психологія відповідальності майбутнього фахівця”. У програмі курсу було заплановано теми, що розкривають теоретико-методологічні основи дослідження відповідальності, основні поняття й категорії, принципи й методи дослідження відповідальності майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки в університеті. Тематичний зміст курсу передбачає вивчення восьми тем: поняття відповідальності та відповідальної поведінки; відповідальність у структурі особистості; типологія відповідальності особистості; структура та рівні відповідальності; розвиток відповідальності в онтогенезі; психологічні механізми відповідальної поведінки; відповідальність як виховна мета; психологічний зміст відповідальності як чинника професійного самовдосконалення особистості. Організація роботи з майбутніми соціальними педагогами над вивченням курсу “Психологія відповідальності майбутніх фахівців” підтверджує можливість використання його програми інтерактивного характеру для успішної підготовки теоретиків та практиків соціально-педагогічних професій. Як практичний блок до спецкурсу додатково було розроблено та впроваджено розвивально-корекційний тренінг, спрямований на розвиток і формування більш високого рівня екологічної відповідальності майбутніх соціальних педагогів.

У 2015/2016 н.р. проведено емпіричне дослідження рівня екологічної відповідальності майбутніх фахівців, до участі в якому було залучено 46 студентів денної та заочної форми навчання Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, що навчаються за напрямом підготовки “Соціальна педагогіка”. Для проведення емпіричного дослідження було використано такі *методи та методика*: а) *теоретичні*: вивчення та аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, аналіз та узагальнення експериментальних даних, стандартів, навчальних про-

грам; б) *емпіричні*: психолого-педагогічний експеримент, психодіагностичні методики – “Методика визначення відповідальності” (автор – М. А. Осташева), “Методика самооцінки екологічної компетентності” (автор – Д. С. Єрмаков), “Опитувальник екоцентричного та антропоцентричного настановлення щодо ставлення до навколишнього середовища” (автори – С. Томпсон, М. Бартон, в адаптації І. В. Кряж, К. А. Андронникової), кількісний та якісний аналіз результатів.

Результати дослідження показали, що для більшості студентів – соціальних педагогів характерний середній рівень дисциплінарної відповідальності (65,2%), відповідальності за себе (67,4%) та за іншого (76,1%). Високий рівень дисциплінарної відповідальності виявлено у 28,3% респондентів, відповідальності за себе – у 26,1%, за іншого – у 19,6%. Крім того, є значна частка студентів, які мають низький рівень вияву дисциплінарної відповідальності (6,5%), відповідальності за себе (6,5%) та за іншого (4,3%).

Підбивши підсумки дослідження ступеня сформованості у студентів компонентів екологічної компетентності, бачимо: низький рівень – у 37,7% респондентів, середній – у 39,1%, високий – у 23,2%. Таким чином, зворотний зв'язок (зазначені вище результати) став для нас – викладачів – потужним сигналом для кардинальних змін щодо підходів, методів, програм, організації навчально-виховного процесу. Нездатність людини до екорефлексії призводить до помилкових і небезпечних дій у навколишньому середовищі та в особистісному житті людини. Викладачам університету варто спрямувати студентське сприйняття всього довкілля в екологічне річище. Це запорука нашого продуктивного та безпечного перебування в сьогоденні і в майбутньому.

В умовах екологізації освітнього простору стає очевидною необхідність пошуку ефективних шляхів створення соціально-психологічних і педагогічних умов, здатних забезпечити процес адаптації студентів-першокурсників. Саме тому автори (консультанти Центру психологічної служби університету) розробили комплексну програму адаптації першокурсників “Здоров’я – Мотивація – Професіонал”. Система послідовних заходів програми успішно реалізується в навчально-виховному процесі.

Таким чином, підготовка соціальних педагогів на гуманістичних принципах є невід’ємною складовою успішної реалізації соціальних, педагогічних, психологічних завдань у соціальній сфері діяльності держави. Соціальну роботу не без підстав називають “клеєм” суспільства, що полегшує роботу величезного соціального механізму, щоб він чітко працював, забезпечуючи права і свободи людини, рівновагу інтересів особистості, суспільства та природи.

Висновки. До основних ефективних науково-методичних підходів щодо екологічного виховання науковці відносять аксіологічний, культурологічний, діяльнісний, компетентнісний, а також антропологічний, природоцентристський, неантропологічний. У ході дослідження нами виявлено у студентів три екологічні настановлення, що впливають на формування екологічної відповідальності: екоцентричне, антропоцентричне та екологічну апатію. На жаль, значна частина (38,4%) студентської молоді байдуже ставиться до екологічних питань. Отже, для вирішення сучасних проблем, пов'язаних з глобальною екологічною кризою, в культурно-освітньому просторі потрібна активна робота освітян, які мають виступати двигуном оптимізації та гармонізації системи “природа – людина – суспільство”.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні і реалізації розвивально-корекційної програми щодо впровадження ідей та принципів ноосферизму в систему навчально-виховного процесу студентів – соціальних педагогів.

Література

1. Духовний світ особистості майбутнього педагога в умовах екологізації культурно-освітнього простору: монографія / [Добровольська Л. П., Третякова І. С., Федорова О. В. та ін.; за заг. ред. Зарицької В. В.]. – Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 188 с.
2. *Комендар В. І.* Проблеми екологічного виховання молоді: навч. посіб. / В. І. Комендар. – Ужгород: Вироб.-видав. комбінат “Патент”, 1994. – 84 с.
3. *Мальцева І. А.* Екологічний імператив в антропологічному вимірі / І. А. Мальцева // Освіта, наука і людина в XXI столітті: багатоаспектність антропологічного пізнання: [монографія] / [авт. кол. за заг. ред. І. П. Аносова, Т. С. Троїцької]. – Сімферополь: Таврія, 2008. – С. 161–189.
4. *Муздыбаев К.* Психология ответственности / К. Муздыбаев; [под ред. В. Е. Семенова]. – Изд. 2-е, доп. – М.: URSS: Либроком, 2010. – 248 с.
5. *Пустовіт Г. П.* Філософсько-культурологічний аспект в екологічній освіті / Г. П. Пустовіт // Шлях освіти. – 2002. – № 3. – С. 7–11.
6. *Скребець В. О.* Екологічна психологія: підручник / В. О. Скребець, І. І. Шлімакова. – К.: Вид. Дім “Слово”, 2014. – 456 с.
7. *Троїцька Т. С.* Методолого-освітній потенціал вітчизняної філософської антропології: до постановки проблеми використання в педагогічній теорії і практиці / Т. С. Троїцька // Пост Методика. – 2006. – № 7 (71) “Антропологізм в освіті: джерела, досягнення та перспективи”. – С. 88–93.
8. *Фромм Э.* Человек для себя. Исследование психологических проблем этики / Эрих Фромм; [пер. с англ. Л. А. Чернышевой]. – Минск: Коллегиум, 1992. – 253 с.

9. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Виктор Франкл ; [пер. с англ. и нем., общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева; вст. ст. Д. А. Леонтьева]. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.

References

1. Dobrovol'ska, L. P., Tretiakova, I. S., Fedorova, O. V., Zarytska, V. V. (Ed.) (2014). *Dukhovnyi svit osobystosti maibutnioho pedahoha v umovakh ekolohizatsii kulturno-osvitnoho prostoru* [Spiritual world on the personality of the future teacher in conditions of ecologization of cultural and educational space]. Melitopol (ukr).
2. Komendar, V. I. (1994). *Problemy ekolohichnoho vykhovannia molodi* [Problems of ecological education of youth]. Uzhhorod: Patent Publ. (ukr).
3. Maltseva, I. A. (2008). Ekolohichnyi imperetyv v antropolohichnomu vymiri [The ecological imperative in the anthropological dimension]. *Osvita, nauka i liudyna v XXI stolitti: bagatoaspektnist antropolohichnoho piznannia* [Education, science and man in the XXI st. century: the multidimensionality of anthropological knowledge] (pp. 161–189). Simferopol: Tavriia Publ. (ukr).
4. Muzdybayev, K. and Semenov, V. E. (Eds.). (2010). *Psikhologiya otvetstvennosti* [Psychology of responsibility]. Moscow: URSS: Librokom Publ. (rus).
5. Pustovit, G. P. (2002). Filosofsko-kulturolohichnyi aspekt v ekolohichnii osviti [Philosophical and cultural aspect in Environmental Education]. *Shliakh osvity* [The Way of Education], 3, 7–11 (ukr).
6. Skrebets, V. O., Shlimakova, I. I. (2014). *Ekolohichna psykholohiia* [Ecological psychology]. Kyiv: Slovo Publ. (ukr).
7. Troyitska, T. S. (2006). Metodoloho-osvitnii potentsial vitchyznianoï filozofskoi antropolohii: do postanovky problemy vykorystannia v pedahohichnii teorii i praktysi [Methodological and educational potential of domestic philosophical anthropology: to the formulation on the problem of use in pedagogical theory and practice]. *Post Metodyka. Vipusk 7 (71) "Antropolohizm v osviti: dzherela, dosiahnennia ta perspektyvy"* [Post Methodology. Issue 7 (71) "Anthropology in Education: Sources, Achievements and Prospects"], 7 (71), 88–93 (ukr).
8. Fromm, E. (1992). *Chelovek dlya sebya. Issledovaniye psikhologicheskikh problem etiki* [Man for himself. Study of psychological problems of ethics]. Translated by L. A. Chernyshova. Minsk: Kollegium Publ. (rus).
9. Frankl, V., Gozman, L. Ya., Leontyev, D. A. (Ed.). (1990). *Chelovek v poiskakh smysla: Sbornik* [Man in search of meaning: Collection]. Moscow: Progress Publ. (rus).

Dobrovol'ska L. P., Tretiakova I. S., Ivanenko Yu. S. Ecological responsibility as integral quality of personality of social pedagogue: philosophical and psychological-pedagogical aspects

In the article, the scientific-theoretical and methodological principles of the problem of the formation of ecological responsibility by students-social pedagogues in the context of new educational paradigms are grounded. It is given the ways of

formation of ecological world-view and responsibility of future specialists of social sphere in the system of education. Authors analyze the category of ecological responsibility as a scientific notion and the subject of investigation. It is highlighted the philosophical, psychological-pedagogical approaches towards the problem of responsibility and ecological responsibility that extends the limits of understanding the sources and peculiarities of its formation by future social pedagogues. Authors claims that social pedagogue must have scientific knowledge about the nature of ecological responsibility for future realization of the process of self-organization of it with the aim of achieving effective results in the social-pedagogical work. It is considered in the article the specific peculiarities of educational environment of higher educational pedagogical institute and analyzed modern approaches, tasks of ecological education. It is defined the main social, psychological-pedagogical factors that promote the formation of ecological responsibility, ecological world-view, ecological beliefs and ecological settings of future specialists. On the basis of the own pedagogical experience are considered the possibilities of development and implementation of a special course "Psychology of responsibility of a future specialist" and complex program of adaptation of first year students "Health-Motivation-Professional" and develop-correction training, directed on the development and formation of the higher level of ecological responsibility of students-social pedagogues. The results of empiric research of ecological settings, level of responsibility and stage of formation of components of ecological competences by future specialists and outline the directions of further researches towards implementation of the ideas of noospheres in the system of educational process of the university are presented.

Key words: ecological education, ecologization, responsibility, ecological responsibility, ecological beliefs, ecological competence, ecological settings.

© Добровольська Л. П., Третьякова І. С., Іваненко Ю. С.

S. M. Ivanchenko, L. A. Goncharenko

SOCIAL PSYCHOLOGICAL STUDY OF THE ISSUE OF EDUCATION QUALITY IN SCHOOL TEACHERS

The issue of Education Quality is discussed from the prospect of Public Opinion formation in the Subjects of Education Process. The aim of the paper is to assess the quality of school education from teacher's perspectives. School teachers of Kherson Region administered the "Quality of education" questionnaire and social psychological tests. The results demonstrate that teachers perceive QE in terms of amount of knowledge, practical use of knowledge, and ability to learn. At the same time, teachers underestimate relevant competencies (foreign languages, computer skills, and business skills). It is concluded that there is the need to improve knowledge on education quality and the role of research in education, quality management, and innovative character of modern education.